

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ТА
МОЛОДІ У СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА.

Сучасна соціальна робота все більше сполучається з педагогічною діяльністю, виховний зміст збагачує її, робить людяною, особистісно-орієнтованою. Педагогічна сутність соціальної роботи полягає у тому, щоб надати допомогу людині, яка її потребує, включивши її в діяльність і спілкування, що створює їй подолати свої проблеми, звільнитися від внутрішнього психологічного дискомфорту. В соціальній роботі провідна роль належить вихованню, що допомагає людині вижити, адаптуватися у світі, що постійно змінюється, реалізувати свої здібності та можливості, включитися у повноцінну діяльність і міжособистісні стосунки. Отже, соціальна робота – це перш за все педагогічна діяльність у соціальній сфері з тими, у кого виникли проблеми. Особливо це вірно по відношенню до такої особливої категорії населення як діти та молодь.

У зв'язку з цим інтерес викликають наукові дослідження останніх років таких вітчизняних учених: Л. Божович, Л. Буєва, І. Бех, В. Бондар, О. Дубасенюк, І. Зязюн, З. Зикова, А. Капська, В. Караковський, М. Красовицький, Т. Кириленко, Л. Міщик, В. Семиченко, Т. Стерура, С. Сисоєва. Крім того, у 1995 році О.С. Газманом була сформульована ідея педагогічної підтримки – педагогічна допомога дітям у вирішенні їх індивідуальних проблем у сферах спілкування, освіти, творчості, дозвілля,

здоров'я. На наш погляд, слід говорити про соціально-педагогічну підтримку дітей і молоді тому що:

- Індивідуалізація нероздільна з процесом соціалізації загалом;
- Спеціаліст і клієнт – продукти певного суспільства;
- Спеціаліст – представник певного соціального інституту;
- Саморозвиток, самосвідомість, самовизначення, що формуються у процесі індивідуалізації, призводять до самодіяльності і самореалізації – складових соціального життя індивіда.

У теорії та історії соціального виховання витоки педагогічної підтримки можна знати у працях К.Д. Ушинського, Л.М. Толстого, В.О. Сухомлинського, Ш.А. Амонашвілі тощо.

Особливу увагу у цьому контексті заслуговує вітчизняний соціальний експеримент Антона Семеновича Макаренка. Йому вдалося у колонії імені Горького і особливо у комуні імені Ф.Є. Дзержинського створити гуманістичну модель досконалого суспільного устрою. Модель, у якій головним персонажем є не колектив, як звикли думати, а окрема людина з її потребами та вродженими здібностями. "... чи має педагог втручатися у рух характеру і спрямовувати туди, куди потрібно, чи він має пасивно слідувати за цим характером? Я вважаю, що питання має бути вирішено так: має право. Але як це зробити? У кожному окремому випадку це треба вирішувати індивідуально, тому що одна справа – мати право, а інша справа – вміти це робити" [1, с.120]. Основою цієї соціально-педагогічної моделі стала певна система виховання, що базувалася на виховних системах Д. Локка та К. Ушинського (див. Рис.1).

У 1923 році була поділена на десять загонів (загін свинарів, загін ковалів, загін конюхів тощо). На початку командирів загонів призначав завідуючий, але поступово сама по собі виникла Рада командирів, тобто уряд колонії, без консультації з яким Антон Семенович не приймав жодного рішення. Відбір кандидатів на командирські посади, їх обговорення і затвердження перейшли до рук того самого уряду. Рада командирів функціонувала без простоїв і

компетентно керувала всім життям колонії. Посаду командира можна було займати не більше шести місяців, що можна вже вважати вершиною демократії та самоуправління. Але, у своєму прагненні побудувати істину виховну систему, Макаренко і колоністи пішли далі – вищим органом управління колонії стали Загальні збори, що в свою чергу прийняли правило: командири і рада командирів не мають ніяких привілеїв, пільг та не звільняються не від яких поточних робіт. Через два місяці модель закріпилася зведеними загонами.

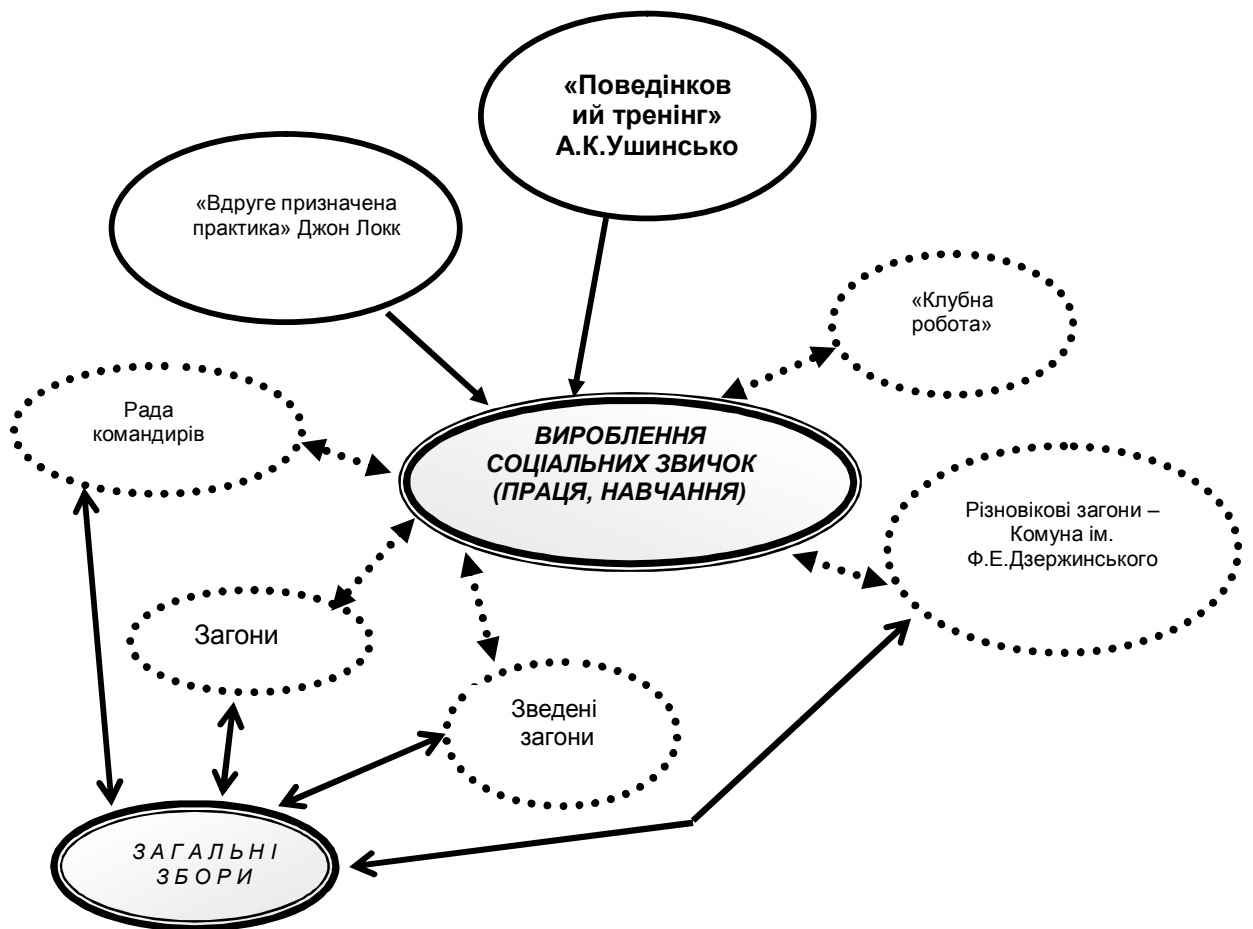

Рис.1. Соціально-педагогічна конструкція виховної системи А.С.Макаренка

Це були тимчасові трудові об'єднання, що під керівництвом агронома колонії виконували завдання на сільськогосподарських угіддях колонії. Зведені загони існували один-два тижні, на цей період їх очолювали тимчасові командири. Це був геніальний виховний та менеджерський технологічний прийом: командиром зведеного загону міг стати кожний, хто має які-небудь організаторські здібності, крім командира постійного загону. “Командир

постійного загону відправився на роботу простим рядовим учасником зведеного загону і під час роботи підпорядковувався тимчасовому комзведзагону, часто члену свого ж постійного загону. Це створювало досить складний ланцюг залежностей у колонії, і у цьому ланцюгу вже не міг виділитися і стати над колективом окремих колоніст” [2, с.35]. Це була соціальна конструкція протистояння “культу особистості”, “партійно – бюрократичної номенклатури”, “дідівщині”. У “Педагогічній поемі” А.С.Макаренко визнає: “Це ускладнення (зведені загони – С.К.), власне кажучи, було найважливішим винаходом нашого колективу за всі тринадцять років нашої історії. Тільки воно дозволило злитися нашим загонам у дійсний, міцний і єдиний колектив, у якому була робоча і організаторська демократія загальних зборів, наказ і підпорядкування товариша товаришу, але в якому не виникла командна каста” [3, с.200].

Подальша розбудова моделі соціального виховання відбувалася у комуні імені Фелікса Єдмундовича Держинського. Комуна зустріла Макаренка і п’ятдесят колоністів з Куряжа “пустими коробками”, що однак відрізняли від колонії імені Горького: розкішний головний корпус з двома баштами на фасаді (“Прапори на баштах” – С.К.), парадна драбина, дзеркальний паркет, душові, просторі світлі спальні, новенькі меблі і навіть квітник у англійському стилі і при цьому повна відсутність умов для складової дійсного виховання – праці. “Ці майстерні, – взуттєва, швейна, столярна, – як ви знаєте, рахувалися альфою і омегою педагогічного трудового процесу, причому взуттєва майстерня складалася з того, що в ній було декілька пар колодок, декілька табуреток, були шильця, молотки і не було жодного станка, не було шкіри...” і далі “Всі ці майстерні викликали у мене відразу ще в колонії імені Горького, а тут я зовсім не розумів для чого вони влаштовані” [4, с. 195]. Але комуна потребувала 4000 – 5000 рублів на місяць (чекісти України виділяли біля 2000 у місяць – С.К.). Тому А.С. Макаренко робить геніальний організаторський крок: знаходить талановитого менеджера Соломона Борисовича Когана, під керівництвом якого

за два роки комунари відбудували два суперсучасних заводи. 7 січня 1932 року перший завод дав партію електросвердел (за австрійською ліцензією), а 28 грудня того ж року – першу партію фотоапаратів “ФЄД” (за германською ліцензією). Комуна швидко розбудувала власне промислове господарство. Комунари працювали по чотири години в день. Їх праця приносила державі прибуток у п’ять мільйонів, а самій комуні забезпечувала самоокупність і повну незалежність від бюджетних дотацій.

За логікою система колонійних загонів за виробничим принципом мала б залишитися і в комуні, але в тому і геніальність педагога А.С.Макаренка, що він пропонує зовсім інший підхід до організації загонів: “У комуні імені Ф.Є. Держинського первинні колективи організовувалися за принципом різновікового об’єднання. Така організація дає більший виховний ефект – вона створює більш тісні вікові взаємини і є природною умовою постійного накопичення досвіду і передачі досвіду старших поколінь, молодші отримують різноманітні відомості, засвоюють поведінкові звички, робітничу хватку, привчаються поважати старших та їх авторитет. У старших піклування про молодших і відповідальність за них виховує якості, що необхідні радянському громадянину: увага до людини, великодушність, вимогливість, у кінці кінців майбутнього сім’янина і багато інших” [5, с.627]. Така зміна пояснюється тим, що праця, навидь продуктивна (відповідна заробітна плата, можливість отримати кваліфікацію згідно здібностей, прагнення до високої якості та продуктивності), як фактор справжнього виховання проявляє себе тільки і одночасно з організацією колективу – моделі природовідповідного соціуму. Значні зміни відбули і у комплектації первинних колективів. У колонії – де працюєш, там і загін. У комуні – жодного примусу: свобода взаємного вибору (хто подобається, з тим і об’єднуйся). Так званих “неприйнятих” розподіляли на загальних зборах, прикріплюючи їх під відповідальність членів загону. Так починав діяти метод паралельної педагогічної дії: вплив кожного на кожного. Цей метод є дієвим тільки у процесі соціально-педагогічної підтримки, бо

спрямований на виправлення моральних вчинків, а отже потребує не тільки вимогливості, а й покарання. До речі, право карати, завжди було правом тільки завідуючого і застосовувалося дуже рідко і то символічно (5 годин арешту – читання книги у кабінеті Антона Семеновича). Крім вище зазначеного, слід звернути на емпірично виведену Макаренком кількість осіб у первинному різновіковому колективі: “Первинний колектив, тобто колектив, що вже не повинен ділитися у подальшому на більш дрібні колективи, утворення, не повинен бути менше 7 і більше 15 осіб” і далі “...якщо первинний колектив менше 7 осіб, він починає перетворюватися у дружній колектив, у замкнену групу друзів та приятелів” і ще “Перший колектив більше 15 осіб завжди прагне до розділу на два колективи, завжди є лінія розділу” [6, с.256]. В основі цих спостережень поняття “управління” і “здатність управляти”. Управляти можливо лише тим, що піддається управлінню, а отже в даному випадку і вихованню. Тільки у такому колективі визріває справжня демократія: “Мій колектив складався з 500 осіб. Там були діти від 8 до 18 років, отже, учні перших і десятих класів. Вони, зрозуміло, відрізнялися один від одного дуже багатьма особливостями. По-перше, старші були більш освіченими, більш виробничо кваліфікованими, більш культурними. Молодші, зрозуміло, були ближче до безпритульності, неграмотності. Тим не менше, всі ці 500 осіб в останні роки моєї роботи склали дійсно єдиний колектив” [7, с.124]. Це дало можливість А.С.Макаренку у 1930 році звільнити всіх штатних вихователів, комунари “могли вже у подальшому самі вести комуну” [8, с.413].

Модель соціально-педагогічної підтримки, що була створена А.С.Макаренком була б неповною, якби ми не розглянули його ставлення до організації навчальної роботи школяра. Не звертаючи увагу на “соціальне замовлення”, “державні стандарти” або “загальний розвиток”, Макаренко звільняв дитину від тих предметів, що їй не вдавалися, а на заміну пропонував їй ті, що були важливими для неї конкретно. Цей принцип виконував головний постулат соціального виховання – підготувати у реальному сенсі підростаючу

людину до самостійного життя (визначити свою трудову нішу, зберегти міцне здоров'я, загартувати моральність благородними вчинками тощо). Для великого педагога головним було не “знання, уміння, навички”, а характер, моральність, соціально цінна поведінка, профпризначення.

У 1930 році у комуні був відкритий робітфак. Комунари отримали доступ до вищої освіти. Макаренко звісно був задоволений, але розумів, що вищу освіту зможуть отримати не всі комунари. Частина з них, у кращому випадку зупиниться посередині, а багатьом доведеться залишатися у підніжжя Олімпу. Для того, щоб в учнівському середовищі не виникло зверхності і нерівності, була розгорнута система “клубної роботи”. У неї входили гуртки за шкільними предметів і предметами, що не входили в навчальні плани, спортивні секції, художня студія, театр, “вільна майстерня” - слугувала для виявлення здібностей і талантів. Керували клубною роботою платні спеціалісти (композитор Левшаков, народний артист Крамов, майстер Терский). Крім зазначеної системи успішній організації навчання сприяв весь арсенал заводу. (конструкторське бюро обслуговувалося комунарами. За п'ять років такої своєрідної організації навчання комуна стала кузнею робітників з “золотими руками”, відмінних абітурієнтів та просто достойних членів суспільства.

Підсумовую, вище нами сказане, можна зробити висновок, що А.С. Макаренку вдалося теоретично обґрунтувати та практично реалізувати систему соціально-педагогічної підтримки дітей та молоді, яка повністю відповідає наступним умовам:

1. Суб'єкт-суб'єктні стосунки вихователя і дитини, соціально-педагогічна підтримка дитини в його індивідуальному саморозвитку.
2. Варіативність освіти, тобто надання можливості дитині пошуку, вибору змісту, предмета, форм освіти, що ,в свою чергу, забезпечує орієнтацію особистості у будь-якій життєвій ситуації.
3. Створення багаторівневої розвиваючої соціокультурної, психолого-педагогічної системи.

Про те, що система соціального виховання А.С. Макаренка, є дієвою свідчать слідуєчі критерії:

- Товариські стосунки між вихователем і дитиною (рівноправ'я, повага, право вибору, самостійність, незалежність, захищеність, мажорність);
- Ситуації вибору та успіху для кожної дитини в умовах демократії;
- Професійна готовність спеціалістів до роботи у режимі соціально-педагогічної підтримки;
- Багаторівнева педагогічна система, що дозволяє задовольнити різноманітні потреби і інтереси.

У кінці можна зазначити, що Макаренку вдалося вивести один з важливіших законів власне виховання соціально компетентної особистості. Він полягає в тому, що від інтересів окремої людини до інтересів суспільства безпосереднього переходу не існує. Перехід можливий лише за схемою: вихованець – первинний колектив – великий колектив – суспільство.

Отже, сьогодні цінність теорії і практики А.С.Макаренка в тому, що він сформулював ряд важливих ідей у галузі педагогіки стосунків; обґрунтував систему складаних виховних стосунків; визначив проєктивної діяльності у вихованні, розробив систему реабілітації дезадаптованих дітей та підлітків; і, на нашу думку, створив модель соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Макаренко А.С. Сочинение в 7-ми тт. Т.5. М.,1958.
2. Макаренко А.С. Сочинение в 7-ми тт. Т.1. М.,1957.
3. Там же.
4. Макаренко А.С. Сочинение в 7-ми тт. Т.5. М.,1958.
5. Там же.
6. Там же.
7. Там же.
8. Макаренко А.С. Сочинение в 7-ми тт. Т.2. М.,1957.